© Український переклад. Ю. Я. Лісняк, 1992.

Котра година?

Старовинна примовка

Загалом кожному відомо, що найприємнішим місцем у світі є — чи, на жаль, було! — голландське містечко Котторагоддіна. Та оскільки воно лежить трохи віддалік від усіх битих шляхів, так би мовити, на відлюдді, то, можливо, дуже мало хто з читачів побував там. І заради тих, котрі там не були, варто дещо розповісти про нього. І це тим більш необхідне, що, сподіваючись розбудити співчуття громадськості до його мешканців, я накреслю тут історію катастрофічних подій, що так недавно стались у ньому. Жоден з тих, хто знає мене, не матиме сумніву, що взятий на себе таким чином обов'язок я виконаю в повну міру своїх спроможностей, з усією неухильною безсторонністю, всією доскіпливістю у вивченні фактів і ретельним звірянням джерел, які завжди мають вирізняти того, хто претендує на звання історика.

Завдяки допомозі літописів, рукописів і написів я спроможен твердо заявити, що містечко Котторагоддіна із самого свого заснування існувало в такому самісінькому вигляді, який воно зберігає і тепер. Щодо часу його заснування, одначе, я можу говорити, на жаль, тільки з тією непевною певністю, з якою математики часом змушені миритися в деяких алгебраїчних формулах. Тому я можу сказати тільки, що містечко не менш стародавнє, ніж усе на світі.

Щодо походження назви "Котторагоддіна" я, мушу визнати зі смутком, теж не можу сказати нічого. Серед численних думок про цей делікатний предмет — і дотепних, і вчених, і якраз навпаки — я не можу вибрати жодної більш-менш задовільної. Можливо, слід з певними застереженнями віддати перевагу гіпотезі П'янсона, яка майже збігається з гадкою Каппустенса: в цій назві відбиті імена германських

божеств Тора й Одіна. Ця етимологія, треба сказати, підтверджується деякими слідами електричного флюїду,— удару Торової блискавки,— видними на шпилі вежі над будинком ратуші. Проте я не хочу висловлювати судження в такому важливому питанні й мушу відіслати більш цікавих читачів до книжки "Oratiunculse de Rebus Praeter-Veteris(1) автора Дундукіса. Див. також "De Derivationibus" (2) Шурумбурумбена (с. 27-5010, Folio, готич. шрифт, чорний і червоний друк, колонтитул, без колонцифр), де можна знайти й власноручні уваги на берегах сторінок, писані рукою Кахибухикуса, та підрядкові примітки Хроккожваккеля.

(1) "Невеличкі промови про дивно минулі речі" (латин.).

(2) "Про похідні слова" (латин.).

Незважаючи на темряву, якою повиті й час заснування Котторагоддіни, і походження його назви, не може бути сумніву, як я вже сказав, що містечко завжди було таким, як у нашу добу. Найстаріший з його мешканців не може пригадати найменшої різниці у вигляді будь-якої його частини; ба, навіть саме припущення такої можливості визнали б за образу. Містечко лежить в улоговині бездоганно круглої форми, близько чверті милі в околі, й з усіх боків його оточують положисті узгір'я, перейти через які ще ніхто з мешканців на важився. Це вони пояснюють цілком переконливим міркуванням: вони не вірять, що по той бік пагорбів щось є.

По краях улоговини (рівної-рівнісінької й поспіль викладеної кахлями) тягнеться безперервний рядок із шістдесяти будиночків. Ці будиночки, тилом стоячи до узгір'я, фасадом, звичайно, виходять до центру улоговини, до якого від дверей кожного будиночка рівно шістдесят ярдів. Перед кожним будиночком — невеличкий присадок, а в ньому — кільцева стежка, сонячний годинник і двадцять чотири головки капусти. Самі будиночки настільки однакові, що їх ніяким побитом не можна відрізнити. Оскільки вони дуже стародавні, їхній архітектурний стиль трошечки химерний, але від того він не менш разюче мальовничий. Збудовані вони з добре випалених цеглинок, червоних із чорними

кінцями, так що стіни скидаються на великі шахівниці. Фронтони всі повернені до площі, другі поверхи далеко нависають над першими. Вікна вузькі, заглиблені, з малесенькими шибочками й частими переділками. Дахи вкриті черепицею і високими гребенями. Всі дерев'яні частини — темні, багато різьблені, але всі на один манір, бо споконвіку котторагоддінські різьбярі вміли зображувати тільки два предмети: годинник і капустину. Зате їх вони різьблять пречудово і поміщують із рідкісною винахідливістю скрізь, куди може дістати різець.

Помешкання всередині так само подібні, як і зовні, та й меблі всі розставлені однаково. Підлоги — з квадратних плиток, стільці й столи — з почорнілого дерева, на тоненьких вигнутих ніжках, що закінчуються ніби щенячими лапками. Камінні полички широкі й високі, і на них є не тільки різьблені зображення годинників та головок капусти, а й справжні годинники, що гучно цокають, стоячи нагорі посередині, а з обох кінців полиці, наче підпряжні коні, стоїть по вазону з капустиною. А між кожним вазоном і годинником стоять пузаті порцелянові чоловічки; у кожного в череві велика кругла дірка, крізь яку видно годинниковий циферблат.

Каміни великі, глибокі, з химерно крученими стоячками. У кожному не згасає вогонь, над кожним висить величезний казан, повний квашеної капусти зі свининою, і коло кожного весь час порається господиня дому. То невеличка огрядна дама, голубоока й червонолиця, в височезному чепці, схожому на цукрову голову й прикрашеному жовтими та червоними стьожками. На ній жовтогаряча напіввовняна сукня, дуже пишна ззаду й дуже коротка в стані — і взагалі дуже куца, бо не сягає й до півлитки. А литки в неї товстенькі, як і кісточки, але вона ховає їх під гарними зеленими панчохами. Черевички з рожевої шкіри зав'язані кожен пишним бантом із жовтої стрічки, схожим на капустяну головку. В лівій руці вона тримає маленького, але важенького голландського годинника, а в правій — ополоник мішати капусту зі свининою. Поряд неї стоїть товстий смугастий кіт, до хвоста якому бешкетники хлопчиська прив'язали задля жарту позолоченого годинника з репетиром. Самі хлопці, всі троє, в присадку наглядають за свинею. Кожен з них зростом зо два фути. На головах у них трикутні капелюхи, лілові камізельки до

стегон, штанці по коліна з оленячої шкіри, червоні вовняні панчохи, важкі черевики з великими срібними пряжками, довгі сурдутики з великими перламутровими ґудзиками. У кожного в роті люлька, а в правій руці — маленький пузатенький годинничок. Пахкне люлькою й подивиться на годинник, знову пахкне й подивиться. Свиня — жирна й ледача — підбирає листки, що опали з капусти, а то хвицає задньою ногою позолоченого годинника з репетиром, якого шибеники прив'язали до хвоста і їй, аби вона була така гарна, як кіт. Праворуч від вхідних дверей у кріслі з високою спинкою й шкіряним сидінням, із вигнутими ніжками, що закінчувалися щенячими лапками, сидить сам господар. Це надзвичайно опасистий літній добродій з великими круглими очима й величезним подвійним підборіддям. Убраний він так само, як і хлопці, тож я більше про це не говоритиму. Вся різниця в тому, що люлька в нього трохи більша за їхні, й він може пускати більше диму. Як і в них, у нього є годинник, але він його тримає в кишені. Сказати правду, він мусить стежити за чимось важливішим, ніж годинник; а що це — я зараз поясню. Він сидить, поклавши праву ногу на ліве коліно, з поважною міною, і принаймні одне його, око завжди прикуте до певного предмета в самому центрі долини.

Той предмет міститься у вежі на міській ратуші. Радники міської ратуші — всі дуже маленькі, кругленькі, масненькі, розумні чоловіки з великими очима-блюдцями й жирними подвійними підборіддями, а їхні сурдути багато довші й пряжки на черевиках куди більші, ніж у звичайних мешканців Котторагоддіни. Поки я був у містечку, в них відбулося кілька особливих нарад, і вони ухвалили такі три важливі постанови:

"Що змінювати добрі давні порядки негоже";

"Що за межами Котторагоддіни немає нічого бодай стерпного"; і:

"Що ми держатимемось за наші годинники й нашу капусту".

Над залою засідань у ратуші підноситься вежа, а в вежі є дзвіниця, де міститься й містилася за незапам'ятних часів гордість і дивина містечка — великі дзиґарі Котторагоддіни. Оце й є той предмет, на який звернені очі всіх літніх добродіїв, що сидять у кріслах із шкіряними спинками.

Великі дзиґарі мають сім циферблатів — по одному в кожній із семи стін вежі — так що їх можна бачити з усіх боків. Циферблати великі й білі, а стрілки важкі й чорні. Є там і доглядач, чий єдиний обов'язок — пильнувати годинника; але ця посада — чистісінька синекура, бо з котторагоддінськими дзиґарями ще ніколи нічого не ставалося. Донедавна навіть припущення такої можливості вважалось єретичним. З найдавнішої давнини, відомості про яку збереглись в архівах, великий дзвін регулярно вибивав години. І так самісінько було з усіма іншими годинниками в містечку. Ніде в світі не пильнували так точного часу. Коли великий дзвін вважав за потрібне проголосити: "Дванадцята година!" — всі його слухняні послідовники одночасно розкривали горлянки й відгукувались, як сама луна. Одне слово, добряги городяни любили свою квашену капусту, але годинниками своїми вони пишались.

Усіх людей, які займають посади-синекури, більшою чи меншою мірою поважають, а що доглядач дзиґарів у Котторагоддіні має найдосконалішу в світі синекуру, його й поважають найдужче з усіх людей у світі. Він головний сановник містечка, і навіть свині зводять на нього очі з щирою шанобою. Фалди його сурдута набагато довші, люлька, пряжки на черевиках, очі й черево — набагато більші, ніж у будь-якого з літніх добродіїв містечка; що ж до його підборіддя, то воно не подвійне, а потрійне.

Отже, я змалював вам щасливий куточок земної кулі — Котторагоддіну. Як жаль, що така чарівна картина мусила перемінитись на свою протилежність.

Серед наймудріших мешканців містечка давно ходить прислів'я про те, що "нічого доброго не може прийти з-за пагорбів"; і виявилося, що ці

слова мають у собі трохи пророчого духу. Позавчора, десь за п'ять хвилин до полудня, на сході, на самому верху кряжа пагорбів з'явилась якась дивовижа. Така подія, звичайно, привернула увагу, і кожен невеличкий літній добродій, що сидів у кріслі з шкіряним сидінням, повернув одне зі своїх очей і скрушно втупився в ту появу, не зводячи другого ока з дзиґарів на вежі. На той час, коли до полудня вже лишалося всього три хвилини, химерна поява вже сприймалась як зовсім невеличкий чоловічок чужоземного вигляду. Він збігав з пагорбів у великому поспіху, так що дуже скоро всі змогли розгледіти його добре. То був таки справді найчудніший дженджик з усіх, кого будь-коли бачили в Котторагоддіні. Колір його обличчя нагадував темний нюхальний тютюн; він мав довгий закандзюблений ніс, очі — як горошинки, широченний ротяку, чудові зуби, які він, очевидячки, навмисне виставляв напоказ, шкірячись від вуха до вуха. Решту його обличчя закривали баки й вуса. Голова була непокрита, волосся все в акуратненьких папільйотках. Убраний він був у облиплий чорний фрак, з однієї кишені якого вистромлявся довжелезний ріжок білої хустинки, чорні кашемірові штани до колін, чорні панчохи й тупоносі чорні лакові черевики з величезними бантами з чорної атласної стрічки. Під однією пахвою він мав височенного капелюха, під другою — скрипку, разів у п'ять більшу за нього самого. В лівій руці він тримав золоту табакерку, з якої, вистрибом-вихилясом збігаючи з пагорба, він раз у раз брав понюхи тютюну, виказуючи при тому якнайбільше самовдоволення. Господи, ото було видовище для поштивих городян Котторагоддіни!

Відверто кажучи, в цього суб'єкта, попри його усмішку, обличчя було зухвале й зловісне; і коли він вбіг просто в містечко, дивні тупі носаки його черевиків викликали немалі підозри; і не один з городян, що побачили його в той день, дав би дещицю, аби зазирнути під ту білу батистову хусточку, що так настирливо вистромлялась із кишені його фрака. Але найбільше праведне обурення цей нахабний жевжик викликав тим, що, витанцьовуючи то фанданго, то джигу, він наче й уявлення не мав, що в танці треба дотримувати певного рахунку.

А втім, добряги городяни ще не встигли як слід розплющити очі, коли рівно за півхвилини до полудня той паскудник, як я вже сказав, ускочив прямо серед них; там зробив "шасе", там "блансе", а потім, після пірует й "па-де-зефір", випурхнув просто на вежу ратуші, де приголомшений доглядач сидів і курив, сповнений гідності й скрухи. Але чоловічок зразу схопив його за носа, смикнув угору й униз і насадив свого великого капелюха йому на голову, аж очі й рота закривши; а потім, замахнувшись великою скрипкою, почав бити його так довго й старанно, що при кожному падінні порожнистої сприпки на гладкого доглядача могло здатись, ніби цілий полк басових барабанщиків вибиває пекельний дріб у дзвіниці на вежі ратуші Котторагоддіни.

Хтозна, до якої відчайдушної помсти цей безчесний напад підштовхнув би городян, якби не одна важлива обставина: до полудня лишилась одна секунда. Дзвін готовий був ударити, і в цю хвилину найпершою, абсолютною необхідністю для кожного було — уважно дивитись на свій годинник. Правда, було очевидно, що в цю саму мить той суб'єкт на вежі витворяв з дзиґарями щось зовсім неподобне. Але дзиґарі почали бити, і ніхто вже не мав часу стежити за його витівками, бо всі повинні були рахувати удари дзвона.

"Один!" — промовили дзиґарі.

"Отин!" — відгукнувся кожен із маленьких літніх добродіїв у кожному кріслі зі шкіряним сидінням у місті Котторагоддіні. "Отин!" — промовив і його кишеньковий годинник; "Отин!" — промовив і годинник його дружини; "Отин!" — промовили й годинники хлопців, і маленькі позолочені годиннички з репетирами на хвостах кота й свині.

"Два!" — вів далі великий дзвін.

"Тва!" — повторили всі годинники.

"Три! Чотири! П'ять! Шість! Сім! Вісім! Дев'ять! Десять!" — промовляв дзвін.

"Дри! Шодири! Б'ять! Шіштъ! Зім! Візім! Тев'ять! Те-сять!" — відгукувалися всі інші годинники.

"Одинадцять!" — промовив великий дзвін.

"Отинаццять!" — погодилися маленькі годинники.

"Дванадцять!" — промовив дзвін.

"Тванаццять!" — повторили вони, цілком задоволені.

"Таки тванаццять!" — сказали всі маленькі літні добродії, піднімаючи свої годинники.

Але великий дзвін іще не вдовольнився.

"Тринадцять!" — промовив він.

"Шорт!" — видихнули маленькі літні добродії, побліднувши, впустивши свої люльки й знявши праві ноги з лівих колін.

"Шорт! — простогнали вони.— Дринаццять! Дринаццять! Господи, дринаццята готина!"

Годі й пробувати змалювати жахливу сцену, що настала по тому. Вся Котторагоддіна зразу запала в прикру тривогу.

"Що з моїм шифотом? — загорлали всі хлопці.— Я вже цілу готину голодний!"

"Що з моєю капустою? — заверещали всі господині.— Вона геть розварилася за готину!"

"Що з моєю люлькою? — обурилися всі маленькі літні добродії.— Грім бобий! Вона вже готину як погасла!" — і в великому гніві понабивали люльки, а тоді, впавши знову у свої крісла, почали пахкати так швидко й завзято, що всю долину враз заповнив непроглядний дим.

Тим часом усі капустини густо почервоніли на виду, і здавалося, наче той, що не проти ночі згадувати, заволодів кожною річчю, яка мала подобу годинника. Навіть ті годинники, котрі були вирізьблені на меблях, заходились танцювати, мов зачакловані, а ті, що на камінах, прямо скаженіли і безперестану вибивали тринадцять, і так теліпали та вимахували маятниками, що страх було дивитись. Але що було найгірше, так це те, що ні коти, ні свині вже не хотіли миритися з поведінкою маленьких годинничків, прив'язаних до їхніх хвостів, і з обурення гасали по всьому містечку, дряпались і тицькались усюди рилами, хрокали, й вищали, й нявкали, і кидались людям у обличчя, й ховалися під спідниці, і взагалі робили такий розгардіяш, що статечна людина й уявити не може. А малий негідник, очевидячки, напружував усі свої сили, щоб наробити ще більшого переполоху. Час від часу цього паскудника можна було вгледіти крізь дим. Він сидів у дзвіниці верхи на доглядачі, що лежав навзнак. У зубах той лиходій тримав мотузку від дзвона і раз по раз смикав її рухом голови, зчиняючи таке бамкання, що в мене і досі у вухах гуде, як згадаю. А на колінах у нього лежала скрипка, і він обома руками пиляв її смичком без складу й ладу, вдаючи, ніби грає, лобуряка, "Джуді О'Фленеген і Падді О'Раферті".

В таких прикрих обставинах я покинув з огидою містечко, а тепер закликаю на поміч усіх шанувальників точного часу й квашеної капусти. їдьмо туди цілим загоном і відновімо давній лад у Котторагоддіні, викинувши того шибздика геть із дзвіниці.